

Jasna Fischer
Ruski vojni ujetniki na ozemlju
Republike Slovenije 1914–1918*

UDK 940.3/.4-058.65(497.12:470)

FISCHER Jasna, dr., znanstvena svetnica v pokoju, SI-1000 Ljubljana, Hudovernikova 4, jasna.fischer@guest.arnes.si

Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918

Zgodovinski časopis, Ljubljana 63/2009 (140), št. 3-4, str. 350–372, cit. 38

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Avtorica je v svojem članku predstavila usode ruskih vojnih ujetnikov, ki so začeli prihajati na ozemlje Republike Slovenije že v septembru 1914 in so jih vojne in civilne oblasti vse do konca vojne uporabljale za delo pri gradnji strateških vojaških objektov, zaradi pomanjkanja moške delovne sile pa tudi v kmetijstvu in industriji. Zaradi nedostopnosti ključnih virov lahko njihovo število samo približno ocenimo med 20.000 in 30.000 oseb.

Ključne besede: Slovenija, prva svetovna vojna, ruski vojni ujetniki

Avtorski izvleček

UDC 940.3/.4-058.65(497.12:470)

FISCHER Jasna, Ph.D. Retired Senior scientific collaborator, SI-1000 Ljubljana, Hudovernikova 4, jasna.fischer@guest.arnes.si

Russian Prisoners of War in the Territory of the Republic of Slovenia between 1914 and 1918

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 63/2009 (140), No. 3-4, pp. 350–372, 38 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Presented are the fates of Russian prisoners of war who were starting to come to the territory of the Republic of Slovenia already in September, 1914. Until the end of the war, military and civilian authorities used them not only as workers building strategic military objects but also in agriculture and industry where, due to the war, there was a shortage of manpower. Since the principal sources that would help establish the exact number of Russian prisoners on Slovene soil is inaccessible their approximate estimate is between 20, 000 and 30, 000 people.

Key Words: Slovenia, First World War, Russian prisoners of war

Author's Abstract

---

* Razprava je bila izvajana v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Znanost za varnost in mir 2006 – 2010. Nosilni projekt je bil »Za svobodo domovine. Fronta v Julijcih« (M6-0158), v njegovem okviru pa je Inštitut za kovinske materiale in tehnologije iz Ljubljane opravljal raziskave v okviru projekta »Soška fronta – novi pogledi«.

Problematika ruskih¹ vojnih ujetnikov v času prve svetovne vojne na današnjem ozemlju Republike Slovenije je človeško izjemno občutljiva, saj je po današnjem pojmovanju šlo za najhujšo obliko kršenja človekovih pravic in njihovega dostojanstva kljub vojnemu stanju med Avstro Ogrsko in carsko Rusijo. Zaradi pomanjkanja osnovnega arhivskega gradiva je ostala na obrobju zanimanja slovenskega zgodovinskega tudi dolga desetletja po koncu prve svetovne vojne, kar se lahko zdi na prvi pogled kar težko razumljivo, posebej glede na veliko število ruskih vojnih ujetnikov pri nas. Po zelo približnih ocenah jih je bilo med 20.000 in 30.000. Hkrati pa je to tematika, ki bo še skoraj desetletje ostala ne povsem raziskana zaradi nedostopnosti najbolj pomembnih arhivskih dokumentov v Vojnem arhivu Republike Avstrije. Žal zaradi različnih interpretacij zakona o varovanju osebnih podatkov, ki jih v Evropski uniji ponekod interpretirajo zelo restriktivno, še danes niso dostopni in po najtrši varianti ne bodo dostopni še šest do skoraj devet let, torej v najboljšem primeru šele med leti 2014 in 2018.² Tako ne upoštevajo uveljavljene mednarodne prakse, da so arhivski fondi odprti 30 let po nastanku, razen če je z zakonom drugače določeno. Drugo načelo, če ni zakonskih določil, je, da so osebni podatki praviloma dostopni deset let po smrti oziroma 75 let od prvega uradnega vpisa v rojstno ali krstno knjigo. Ostaja torej še naprej odprtih vrsta vprašanj, ki jih bodo raziskovalci morali raziskati čez nekaj let.

Več sreče sem imela s pregledom fondov v Arhivu Republike Slovenije. V fondih Deželnega predsedstva nisem našla nobenih podatkov. V fondu Deželne vlade v Ljubljani pa sem našla tri fascikle gradiva o vojnih ujetnikih, največ o ruskih vojnih ujetnikih. Gradivo je iz let 1916, 1917 in 1918 z zanimivimi listinami, ki jih je mogoče razvrstiti v tri tematske sklope: prvi sklop so dokumenti o pobegih ruskih vojnih ujetnikov in morebitnem njihovem ponovnem zajetju. Drugi sklop so evidenčna poročila po posameznih občinah, kjer so zaposlili ujetnike. Podatki

¹ Med vojnimi ujetniki iz carske Rusije niso bili samo Rusi, ampak tudi pripadniki drugih narodov in narodnosti v carski vojski – Ukrajinci, Belorusi, Gruzinci, povolški Nemci, Židje in drugi. Ruski ali »ruski« vojni ujetniki zato jemljem kot terminus tehnicus in ga zaradi poenostavitve pišem brez narekovajev, ker pač gre za ujetnike ruske carske vojske brez podrobnejše opredelitve njihove narodnosti.

² Generalni direktor Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju prof. dr. Lorenz Mikoletzky je v letu 2006 odločno zavrnil dostop to t.i. osebnih matrik ruskih vojnih ujetnikov na ozemlju Republike Slovenije, takrat še delom habsburške monarhije. Zato je tudi vse najpomembnejše gradivo shranjeno na Dunaju. Tudi intervencije avstrijskih kolegov – zgodovinarjev niso zalegle. Skliceval se je na določila zakona o varovanju osebnih podatkih. Vstop v te fonde bi bil teoretično mogoč s soglasjem njihovih potomcev in ožjih sorodnikov, kar pa seveda ni realna možnost.

v zbirnih tabelah so zabeleženi posebej za ruske in posebej za srbske, makedonske in po letu 1915 tudi italijanske vojne ujetnike. Tretji sklop dokumentov so obširna navodila o predpisanih postopkih ravnanja z vojnimi ujetniki, ki so jih nižjim oblastnim organom pošiljala različna ministrstva, predvsem vojno in notranje, z Dunaja. Velika večina gradiva ima podatke za deželo Kranjsko, nekaj posameznih listin je tudi iz Koroške.³

Iz pojasnil, ki sem jih navedla o težavah z ohranjenim in dostopnim arhivskim gradivu, je razumljivo, da o ruskih vojnih ujetnikih v slovenskem zgodovinopisju ni strokovnih in še manj znanstvenih študij. Imamo že zelo dobre monografske zgodovinopisne obravnave prve svetovne vojne in posebej soške fronte. O ruskih vojnih ujetnikih pa imamo na razpolago le nekaj spominskih priložnostnih zapisov in krajših člankov v dnevnem tisku ob vsakoletnih proslavah pri ruski kapelici pod Vršičem.

Ob zbiranju arhivskega in drugega gradiva sem ugotovila, da smo v nekaterih pogledih imeli zmotne predstave o usodah ruskih vojnih ujetnikov pri nas. Očitno je, da se jih kar nekaj po koncu vojne ni želelo vrniti v svojo domovino. V letu 1917 so po uspešno izvedeni oktobrski revoluciji v novi državi Sovjetski zvezi prišli na oblast boljševiki, kamor se posamezni vojni ujetniki, ki so v bojne pohode prve svetovne vojne šli pod carjevo zastavo, preprosto niso želeli več vrniti. Ostali so v novi državi prvi Jugoslaviji. Nekateri so ostali še naprej pri svojih dotedanjih delodajalcih, drugi so si poiskali delo na drugih kmetijah ali v obrtnih delavnicah. Drugo zmotno prepričanje je, da so bili ruski vojni ujetniki poslani predvsem v zaledje soške fronte, kjer so jih uporabili pri strateških gradnjah, ki naj bi avstro-ogrski armadi omogočila čim večjo vojaško uspešnost. Podatki v ohranjenem gradivu v Arhivu Republike Slovenije pa nam dokazujejo, da so bili razmeščeni po vsem ozemlju dežel Kranjske, Primorske, Koroške in Štajerske.

Dejstvo je, da so bili v hudem pomanjkanju moške delovne sile vojni ujetniki močno prisotni v gospodarskem življenju slovenskih dežel. Zato bom na kratko predstavila sistem vojnega gospodarstva v letih prve svetovne vojne pri nas. Kri-vulja gospodarskega razvoja se je v Avstro-Ogrski obrnila navzdol že leto pred prvo svetovno vojno zaradi političnega stanja na Balkanu, kjer je bila monarhija od okupacije Bosne in Hercegovine leta 1878 močno vpletena. Pokazali so se znaki krize z zmanjšano proizvodnjo, brezposelnostjo, krajšanjem delavnika, nižanjem obrestnih mer. Začetek vojne je krizo samo poglobil, saj, kot je zapisal časopis Slovenski trgovski vestnik, »vse se je godilo za vojno, vse radi vojne. Vojna je prevrnila osnovne nauke narodnega gospodarstva, saj sta odpadla dva bistvena predpogoja, to je svoboda prometa in deloma tudi osebna svoboda ter prosto razpolaganje z zasebno lastnino. Na njihovo mesto je pa stopila vsemogočna moč države, ki neomejeno uravnava produkcijo, ter razdeljevanje in porabo dobrin. Država največ kupuje, država je največji konsument, največji delodajalec, saj ona vzdržuje milijonske armade in jih preskrbuje s hrano in orožjem.«⁴ Povečevalo se

³ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, tehnične enote 1973, 1974 in 1975

⁴ Slovenski trgovski vestnik, 15. 1. 1916,1, Gospodarsko leto 1915.

je število odpuščenih delavcev, začeli so se vpoklicati v vojsko, obrati, najprej mali, so prenehali s proizvodnjo. Pričelo je primanjkovati denarja zaradi bega kapitala. Vlada je zaprla borzo, razglašala moratorije, vsi ukrepi pa so bili bolj improvizirani kot ne. Splošno mnenje raziskovalcev je, da gospodarstvo ni bilo pripravljeno na vojno, predvsem ne na dolgo in totalno. V ospredje so prišle tri prednostne naloge: preoblikovanje gospodarstva v oboroževalno in širše v vojno gospodarstvo, preskrba vojske in prebivalstva in financiranje vojne.⁵ Že prve mesece vojne in nato kontinuirano je država sprejemala in uveljavljala množico različnih posebnih in izrednih zakonov in predpisov, ki so globoko posegali v osebno, gospodarsko in družbeno življenje. Med prvimi je bila odredba, s katero so suspendirali nekatere določbe državnega osnovnega zakona o splošnih državljanskih pravicah, kot so bile zagotovitev osebne svobode, nedotakljivosti hišne pravice, zajamčena tajnost pisem, omejitev pravice do shodov. Omejili so pomorski in poštni promet, ukinili pa osebni medkrajevni telefonski promet. Razveljavili so določbe o nedeljskem in prazničnem počitku, v premogovnikih uvedli nadurno in nedeljsko delo. Popisali so zaloge aluminija, antimona, svinca, bakra, medenine, cinka, usnja, ovčje volne. Že v letu 1914 so prepovedali izvoz vseh prehrabnih izdelkov ter uvedli najprej kontrolo vseh cen, nato pa za posamezne, predvsem prehrabne izdelke, določali najvišjo dovoljeno ceno. Sledila je vrsta uredb, s katero so poskušali urejati preskrbo ne samo vojaštva, ampak tudi civilnega prebivalstva. Ti predpisi so bili vsa vojna leta tudi najštevilnejši, obenem nam pa tudi najbolj nazorno prikazujejo, kako se je z vsakim mesecem in letom vojne zaostroval problem oskrbe vsega prebivalstva s prehrano. Že v avgustu 1914 so prepovedali izvoz vseh vrst mlevskih izdelkov, lanu in konoplje, decembra prepovedali klanje breje živine, čez nekaj mesecev pa sploh omejili klanje goveje živine in prašičev. Prepovedali so uporabo žit in moke za krmljenje živine, marca 1915 so že omejili porabo mlinskih izdelkov in uvedli krušne izkaznice. Posebej so določali količine in sestavine mok za peko kruha. Prepovedali so uporabo žit za kuhanje žganja ter uporabo krompirja za izdelavo mil. Če stanje ne bi bilo žalostno, bi bil odlok iz aprila 1915 o prepovedi uporabe kruha za čiščenje tal in tapet prav smešen, obenem pa nam pokaže, s kakšnimi podrobnostmi so želeli državni uradniki urejati gospodarsko življenje v državi. V letu 1915 pa so začeli z rednimi zablembami letin vseh žit (pšenice, rži, ječmena, ovsu in koruze) skupaj z zalogami iz prejšnjih let, pa tudi letine fižola, graha, boba in leče ter zasegli vse doma pridelano surovo olje. Obenem so postopno ukinjali carine za prehrabne izdelke.⁶

Preurejanje je bilo najlažje v tistem delu industrije, ki je že pred vojno proizvajala orožje in strelivo ter tiste obrate, kjer so takoj lahko začeli proizvajati za vojsko. Vse te obrate so podredili vojski in vojnemu pravu. Za vso drugo industrijsko proizvodnjo pa so predpisali obseg dobav. Določili so kontingente za obe državni polovici posebej. Ustanovili so posebne surovinske centrale, ki pa niso

⁵ Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih, str. 21–25.

⁶ Slovenski trgovski vestnik, 15. 3. 1915, 3, 15. 4. 1915, 4, 15. 5. 1915, 5, 15. 7. 1915, 7. 15. 9. 1915, 9. Pregled zakonitih, zlasti gospodarskih razmer tičočih se naredb od pričetka vojne in Pregled novejših, gospodarskih razmer tičočih zakonitih naredb.

mogle nadomestiti izpada surovin. Najpomembnejše centrale so bile vojniški prometni zavod, centrala za bombaž, centrala za kovine, devizna centrala, centrala za volno ter centrala za olje in mast.⁷ Ob koncu vojne je delovalo kar preko 90 različnih central. Z vsakim letom vojne so bolj centralizirali načrtovanje in urejanje gospodarske dejavnosti, racioniranje preskrbe je bilo vedno ostrejšo. Veliko večje probleme kot v industriji so imeli z urejanjem v kmetijstvu. Največje težave so imeli zaradi pomanjkanja delovne sile, saj je poljedelstvo bilo v tem času slabo mehanizirano. Delovna sila žensk in pogosto tudi vojnih ujetnikov ni mogla nadomestiti v vojsko vpoklicanih moških, ujetniki pa so bili povrh vsega še podhranjeni. Hektarski donosi so sunkovito padli, ponekod celo za polovico. Isto se je zgodilo tudi v prirerji mleka. Podatki za leto 1917 za Kranjsko kažejo, da je pridelava pšenice in koruze padla za četrtno, rži za dobro tretjino, ječmena in ovs za polovico. Boljši je bil pridelek ajde, sadja, odlični pa grozdja in vina, ki je bilo zelo dobre kakovosti. Slabši je bil pridelek krompirja, zelja, repe in pese pa tudi fižola in druge zelenjave. Zelo slab je bil pridelek detelje, sena in slame zaradi suše. Poljedelstvo je poleg vremenskih težav posebej občutilo pomanjkanje vprežne živine in gnojil.⁸

Podrobnejšo sliko je v svojem poročilu za leto 1917 o gospodarskih razmerah na Kranjskem, torej v deželi najbližji vojnim frontam in zato od vojne tudi najbolj prizadeti pokrajini, dala zbornica za trgovino in obrt. Zbornica je poudarjala, da je bil z vsakim letom vojne položaj slabši. Najtežje je bilo pomanjkanje delovne sile, pa še ta je bila zaradi nezadostne prehrane gospodarsko neučinkovita. Zaradi pomanjkanja hrane tudi delo vojnih ujetnikov ni dalo dobrega rezultata. To pa je slabšalo še pomanjkanje vodstvenega kadra. Opozarjala je, da je pomanjkanje surovin, posebej pa premoga, prizadelo tudi obrate, ki so delali za vojaške dobave. Med največje probleme vojnega gospodarstva pa je štela popolno centralno regulacijo industrijske in obrtne proizvodnje ter trgovine, deloma, ker je zatrla vsako iniciativo in deloma zaradi nejasnosti in zmede v množici raznih odredb in predpisov oblasti. Predpisi, ki so posebej omejevali trgovino, so na drugi strani seveda povzročali črni trg in tihotapstvo. V surovinskih in drugih centralah, ki so nadzorovale in urejale proizvodnjo in trgovino, je videla samo zlo.⁹

Podatki o proizvodnji slovenskih industrijskih in večjih obrtnih podjetij nam pokažejo vso uničevalno moč vojne. Za 30 % obratov podatkov o proizvodnji v času vojne žal ni. So pa to bili zelo majhni obrati, najpogosteje obrtne delavnice. Delo je moralo popolnoma ustaviti skoraj 10 % vseh podjetij. Obseg proizvodnje je bil v 46 % obratov manjši kot pred vojno, enak ali pa večji pa v tretjini podjetij. Svojo proizvodnjo je namensko v vojaško preusmerilo 5 % obratov. Bolj zanimiva je razporeditev proizvodnje po panogah. Proizvodnjo je ustavilo ali močno zmanjšalo dve tretjini in celo več obratov v industriji kamna in zemlje, tekstilni, lesni in prehrabeni industriji ter oblačilnih obrteh, do polovice pa v kemični ter

⁷ Slovenski trgovski vestnik, 15. 1. 1918, 1. Gospodarski pregled 1917.

⁸ Prav tam, 15. 6. 1918, 7. Gospodarske razmere na Kranjskem l. 1917, str. 43.

⁹ Slovenski trgovski vestnik, 15. 6. 1918, 6 in 15. 7. 1918, 7. Gospodarske razmere na Kranjskem l. 1917.

usnjarski in papirni industriji. V vojaško proizvodnjo so se morali usmeriti obrati v kovinski, strojni, kemični, usnjarski in papirni ter lesni industriji in, zanimivo, tudi ena od tiskarn. Svojo proizvodnjo pa je povečalo le manjše število podjetij v rudarstvu in železarstvu, teh je bilo največ, kemični, usnjarski in papirni ter prehrabeni industriji, v tiskarnah in po eno podjetje v industriji kamna, kovinski ter lesni industriji in oblačilnih obrteh.¹⁰

Analiza zbornice za trgovino in obrt še podrobneje razčlenjuje stanje v industriji in obrti, kot nam ga dajejo podatki o proizvodnji v vojnih letih. Železarstvo, kovinsko in strojno industrijo je pestilo pomanjkanje surovin, premoga in delovne sile. Potrebe vojske so bile vedno večje, obrate pa so zaradi teh težav pogosto morali zapirati za več mesecev. Papirna industrija je imela zelo veliko naročil, pa jih zaradi pomanjkanja surovin in višjih transportnih stroškov ni mogla realizirati. Izjema je bila proizvodnja lepenke, ki je tekla dokaj nemoteno. Industrija usnja in obutve je bila sicer zelo konjunktorna, saj je delala za vojsko. Uspešni pa so bili le veliki obrati, ker so pač imeli prednost pri dodeljevanju surovin, predvsem kož. Tekstilna industrija je popolnoma obstala zaradi pomanjkanja surovin, oblačilna, na primer slamninarska, pa je delala zaradi pomanjkanja sukanca le omejeno, čeprav je povpraševanje bilo veliko. Stale so tudi milarne, dobro pa je tekla proizvodnja sveč. Opekarne in cementarne v glavnem niso obratovale. Lesno industrijo je zaviralo pomanjkanje delavcev ter vozov in živine za prevoze. Na splošno je zbornica ugotavljala, da so samo podjetja, ki so delala za vojsko, obratovala relativno dobro, čeprav je tudi ugotavljala, da so nekatera zaradi splošnega pomanjkanja surovin in delavcev celo ustavila delo.¹¹

Vojni ujetniki so delali so predvsem v kmetijstvu ter večjih obrtnih in industrijskih obratih ter pri izgradnji strateških komunikacij (ceste, vodovodi, žičnice) v ožjem zaledju soške fronte. Zelo natančno so ločili vojne ujetnike, ki so delali na vojaških objektih in tiste, ki so bili zaposleni na državni ravni pri tako imenovanem civilnem delu. Kako deliti delovno pomoč vojnih ujetnikov ter kako postopati z njimi, je izjemno natančno s pravo avstro-ogrsko uradniško urejenostjo popisano v navodilih, ki jih objavljam v celoti. Ti predpisi so veljali za vojne ujetnike pri civilnem delu. Dopolnjevani so jih vsa vojna leta. Povzetek postopkov in pravil je bil objavljen tudi februarja 1917. Upravičeno lahko sklepam, da je vojno ministstvo na Dunaju ta izredno podrobna navodila o ravnanju z vojnimi ujetniki na civilnem delu pripravilo tudi pod vtisom tragedije pri gradnji ceste čez prelaz Vršič. Bila so napisana z za vojni čas nepričakovano človeško noto o humanem ravnanju z vojnimi ujetniki. Posebno vprašanje je, ki ga tu ne bom podrobneje obdelala, lahko pa samo na kratko opozorim na celotno problematiko, koliko so na predpise o ravnanju z vojnimi ujetniki vplivali pravilniki dveh haaških mirovniških konferenc iz let 1899 in 1907 s sprejetjem t.i. haaških pravilnikov o zaščiti oseb, ki ne sodelujejo ali ne sodelujejo več neposredno v sovražnostih. To so bili civilisti,

¹⁰ AS 448 - Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, Popis starejših industrij iz leta 1919, fasc. 311/3.

¹¹ Slovenski trgovski vestnik, 15. 6. 1918, 6 in 15. 7. 1918, 7. Gospodarske razmere na Kranjskem I. 1917.

vojni ujetniki in drugi pridržani, ranjeni ali bolni. Glede na tekst, ki ga objavljam, lahko sodim, da so bili napisani tudi pod vplivom v Haagu sprejetih pravilnikov. Podatkov, kako so te predpise spoštovali in uresničevali, ni.

»Poraba vojnih ujetnikov za kmetijska dela.«¹²

Sedanje splošno pomanjkanje moških delavskih moči na vseh narodno-gospodarskih poljih občuti v posebni meri kmetijstvo, ki mora zdaj bolj kot kdaj prej skrbeti za prehrano prebivalstva od celega sveta odrezanih centralnih držav, da s tem omogoči uspešno obrambo naše od nebrojnih sovražnikov napadane domovine. Ena najvažnejših nalog vlade je zdaj, gledati na to in pripomoči, da je kmetijstvo tej svoji nalogi tudi kos, da se torej kmetijska produkcija ne zmanjša, temveč po možnosti celo zviša ali obdrži na višini prejšnjih let. Vlada skuša to doseči na različne načine: s podukom, z ukazi, z dovoljevanjem vojaških dopustov posestnikom in kmetijskim delavcem ob času največjega kmetijskega dela kakor ob setvi, košnji, žetvi, mlačvi itd. pa kljub vsem tem odredbam je še vedno premalo delavskih moči za opravljanje kmetijskih del. Vsled tega je vlada določila, da se smejo h kmetijskemu delu pritegniti tudi vojni ujetniki.

Marsikdo je že vprašal: Na kakšen način in pod katerimi pogoji pa se dobe vojni ujetniki? In le, ker mu ni bila prava pot znana, se ni poslužil te ugodnosti.

Naloga tega članka je, seznaniti s tozadevnimi določbami župane in župne urade – do katerih se ljudje obračajo za svet – da bodo vedeli v danih slučajih prav svetovati.

Pred vsem je treba odgovora na vprašanje:

1. Kam se obrniti za pridelitev vojnih ujetnikov?

Prošnje za pridelitev vojnih ujetnikov je vlagati pri političnem okrajnem oblastvu (c.kr.okr. glavarstvu, v Ljubljani pri c.kr. policijskem ravnateljstvu), ki izroči prošnjo deželni delavski izkazovalnici (Landes-Arbeiternachweisstelle) v rešitev. V vsaki kronovini je namreč ustanovljena deželna delavska izkazovalnica, ki ima svoj urad večinoma pri deželnem političnem oblastvu, n.pr. na Kranjskem pri c.kr. deželni vladi v Ljubljani.

V prošnji je navesti število vojnih ujetnikov, ki se želi. Dobe se v oddelkih po najmanj 10. Ker pa jih naši domači kmetovalci ne potrebujejo toliko, je najbolje, da prosi za pridelitev vojnih ujetnikov županstvo, ki jih potem po potrebi porazdeli med kmetovalce. V takih slučajih nastopa naproti politični in vojaški oblasti kot delodajalec občina.

Prošnji se mora priložiti dokazilo, da ima prosilec dovolj živil za prehranjevanje vojnih ujetnikov in stražnega osebja, ozir. da si jih brez dvoma lahko nabavi, ter primeren prostor za stanovanje oziroma prenočevanje. To dokazilo potrди okrajno glavarstvo (c.kr. policijsko ravnateljstvo).

Obenem, ko se prošnja vloži, se mora pri c.kr. okrajnem glavarstvu (c.kr. policijskem ravnateljstvu) založi za vsakega zaprosenega vojnega ujetnika kavcija

¹² Občinska uprava. Glasilo »Kmetске županske zveze«, 11, 1917, št. 2, str. 13–15.

v znesku 30 K v gotovini ali vložnih knjižicah ali pa pupilarno varnih vrednostnih papirjih. Kavcija se vrne, če se prošnja za pridelitev vojnih ujetnikov odkloni, oziroma v slučaju, da se prošnji ugodi, če vojne ujetnike novi delodajalec ali pa ujetniški tabor od dosedanjega delodajalca pravilno prevzame in to pismeno potrdi.

Prošnje, opremljene z navedenim dokazilom in potrdilom o plačani kavciji, se vlagajo lahko tudi naravnost pri deželni delavski izkazovalnici.

Prošnje je kolkovati s kolkom za 1 K.

2. Kaj se zahteva od delodajalca, ki je dobil na razpolago vojne ujetnike-delavce?

V tem pogledu je izdalo c. in kr. Vojno ministrstvo podroben predpise in sicer glede delavnega časa, prehranjevanja, prenočevanja, plačevanja, obleke vojnih ujetnikov, ravnanja z njimi, nadzorovanja, prevoza kakor tudi odpoklica in odpovedi vojnih ujetnikov.

I. Delavni čas.

V obče se pri vojnih ujetnikih-delavcih glede delavnega časa, odmorov, nedeljskega počitka in delavskega varstva smiselno uporabljajo isti zakoni in predpisi, ki so za enako delo v istem kraju in nekih razmerah v veljavi za civilne delavce. Splošno se mora torej postopati z vojnimi ujetniki glede delavnega časa in počitka tako kot z domačimi delavci, posli itd.

II. Prehranjevanje.

Za prehrano vojnih ujetnikov in stražnikov mora skrbeti delodajalec. Za hrano ujetnikov ne dobi delodajalec od vojaške uprave nobene odškodnine, pač pa za stražnikovo hrano in sicer po 1 K 30h za osebo na dan.

Glede hrane je določeno sledeče:

- 1.) Stražnik ima pravico do zajutreka, opoldanskega obeda in večerje. Kot zajutrek se mu lahko da prižgana juha, kava ali čaj, opoldne in zvečer pa tečna kmečka hrana. Kruha gre vsakemu stražniku kvečjemu 500 gramov (nekaj več kot pol kilograma) dnevno, ki pa se lahko odplača v denarju in sicer po 30 h dnevno.
- 2.) Vojni ujetniki morajo dobivati tako hrano kot domači poljski delavci, na vsak način pa mora biti hrana zadostna in zdrava.

III. Prenočevanje.

Delodajalec mora dati vojnim ujetnikom tudi prenočišče in sicer tako, ki ni zdravju škodljivo. Prostori morajo biti zračni; v teh se jim lahko postavijo lesena ležišča (»prične«) ali pa pripravi samo lesen pod in za vsacega vojnega ujetnika po ena slamnica ali vsaj zadosti slame, podzglavnica in ena ali dve odeji. Na golih tleh ne sme noben vojni ujetnik ležati. Pozimi se morajo prostori, kjer prenočujejo vojni ujetniki, kuriti.

Vojni ujetniki morajo imeti na razpolago zdravo pitno vodo, dovolj vode za umivanje kakor tudi za pranje prerila in v primerni bližini oziroma razdalji od prenočišča tudi snažno stranišče.

IV. Obleka.

Obleka, ki jo dobe vojni ujetniki od vojaške uprave, obstoji iz 1 čepice, 1 bluže, 1 hlač, 1 plašča, 1 para čevljev, 2 garnitur perila, 1 brisače, 1 garniture flanelnega perila in 1 nahrbtnika (krušne vrečice ali pa ruske tornistre).

Vojaška uprava nosi stroške za obleko le po meri naravne obrabe; če se torej obleka predčasno obrabi, ker se nanjo ni zadostno pazilo, ali pa če je vojni ujetnik vsled pomanjkanja nadzorovanja kaj odprodal, je za to odgovoren delodajalec, ki mora potem tozadevne stroške plačati.

Nadomestila za obleko naročati je pri pristojnem ujetniškem taboru.

V slučaju nujne potrebe dopolni obleko vojnih ujetnikov lahko tudi delodajalec, ki dobi stroške od vojaške uprave povrnjene le:

- a) *če je okrajno glavarstvo dopolnitvi poprej pritrnilo in zadevne stroške spoznalo primerne, ali pa*
- b) *če se z naknadno predložitvijo računa izkaže, da bi enaka dopolnitev veljala vojno upravo vsaj toliko, kolikor zahteva delodajalec.*

Ako se da vojnim ujetnikom taka obleka, da se kot vojni ujetniki ne morejo takoj spoznati, se mora tista zaznamovati z oljnato barvo na posebno vidnih mestih.

Prošnje za dopolnitev ozir: obnovitev vojno-ujetniške obleke morajo biti od orožništva potrjene.

Obleka, čevlji in perilo, ki se ne more več rabiti, se ne sme proč metati, ampak se mora vselej potem, ko pride dopolnitev oziroma obnovitev, pri županstvu zbrati in odposlati s seznamom tistemu vonoujetniškemu taboru, od koder je prišla dopolnitev.

V. Zdravstveni predpisi.¹³

Vojni ujetniki se morajo od časa do časa zdravniško preiskati. Te preiskave mora zdravnik beležiti v zdravniški dnevnik, ki ga hrani delodajalec.

Če kak vojni ujetnik ali stražnik zboli, mora delodajalec na svoje stroške preskrbeti zdravniško pomoč. Ako odredi zdravnik zdravljenje v bolnišnici, mora delodajalec tej odredbi ustreči. Prevozne stroške – razen železničnih – nosi delodajalec, oskrbne stroške v bolnišnici pa vojaška uprava.

Ako se kak vojni ujetnik ponesreči, se mora nezgoda takoj sporočiti zdravniku, ki potrebno odredi in nezgodo naznani pristojnemu oblastvu.

V slučaju kake nalezljive bolezni se morajo zdravniški ukazi točni izvrševati. Vsak sumljiv slučaj nalezljive bolezni se mora naznani županstvu.

Ako kak vojni ujetnik umrje, se mora to naznani civilni (okrajnemu glavarstvu) in vojaški oblasti (najbolje potom orožniške postaje).

¹³ Konec februarja 1917 je Deželna vlada za Kranjsko s posebno okrožnico obvestila nižje oblastne urade, da je vojno ministrstvo na Dunaju še dodatno določilo, da vojne ujetnike na civilnem delu zaradi njihove razpršenosti po deželi pregleduje zdravnik vsako tretjo nedeljo v mesecu v skupinah po največ 100 oseb pred poslopji občinskih uprav. AS 33, t.e.1974, dok. številka 5930 z dne 21. februar 1917.

VI. Ravnanje z vojnimi ujetniki.

Z vojnimi ujetniki ne sme delodajalce ravnati surovo in krivično in tudi ne sme dopustiti, da bi stražnik ali paznik ali kdo drug ž njimi tako postopal. Zlasti ne sme vojnih ujetnikov kaznovati niti delodajalec niti stražnik, pravico kaznovanja imajo namreč samo orožniki in pristojne vojaške oblasti. Posebno ne sme delodajalec vojnih ujetnikov pretepati, jim dela podaljševati čez dopusten delavni čas, omejevati predpisanih odmorov in nedeljskega počitka, odtrgavati delavske doklade, prikrajševati jih pri hrani ali pa odrejovati trdega ležišča.

Nedeljsko delo je dovoljeno le za spravljanje žetve, ali pri neodložljivih poljskih opravilih in sploh le v nujni potrebi.

Ako žele vojni ujetniki prisostvovati službi božji svojega verstva, se mora njihovi želji po možnosti ugoditi. Vojnim ujetnikom mohamedanske vere se mora dajati počitek v petkih tako kakor kristjanom ob nedeljah. Zato pa morajo tisti ob nedeljah delati.

Vojnim ujetnikom je prepovedano, udeleževati se plesnih vesellic in zahajati v gostilno.

VII. Straženje vojnih ujetnikov pri delu.

*Za straženje vojnih ujetnikov **pri delu** ima skrbeti delodajalec, ne pa stražnik.*

Vojaški stražnik skrbi za vzdrževanje vojaškega reda v občeh in nadzoruje vojne ujetnike pri delu le, če delajo skupaj ali pa v velikih skupinah. Stražnik nadzoruje posebno še red v prenočiščih, skrbi za vzdrževanje in polnoštevilnost vojaških predmetov (obleke itd.) in pazi na to, da ne krši delodajalec svojih dolžnosti nasproti vojaški upravi in vojnim ujetnikom.

Posebno se mora paziti nato, da nihče ne pobegne. Ako kak vojni ujetnik pobegne, se mora to takoj javiti najbližji orožniški postaji ozir. najbližjemu vojaškemu stacijskemu poveljstvu.

Kdor pospešuje beg vojnih ujetnikov n.pr. s tem, da da ubežnemu vojnemu ujetniku hrano, ležišče ali pa mu kaže pot, je težko kaznjiv; zagovarjati se ima pred vojaškim sodiščem.

VIII. Delavske doklade.

Vsak delodajalec brez izjeme je dolžan vojnim ujetnikom dajati delavsko doklado in sicer vsakemu po 15 do 30 h dnevno. Delavska doklada se mora plačevati vsak dan in sicer v denarju v roke vojnega ujetnika; stražnik le potrdi pravilnost plačila.

Delodajalec pa lahko da vojnim ujetnikom tudi po več nego 50 h dnevno; vendar mu presežka ne sme dati na roko, temveč se mora tisti vpisati vojnim ujetnikom v dobro. Ako želi vojni ujetnik, da se mu nabavi kaj koristnega, česar pa delodajalec ni dolžan dati, sme delodajalec tisto kupiti iz vojnemu ujetniku v dobro vpisnega prihranka; pri tem ne sme delodajalec iskati dobička.

Kadar gre vojni ujetnik od delodajalca, se mora njegov prihranek nakazati vojnoujetniškemu taboru.

IX. Nadzorstvo.

Da se ne kršijo določila o porabi vojnih ujetnikov, je uvedeno tudi nadzorovanje, katero izvršujejo vojaška uprava, civilna oblastva (posebna okrajna glavarstva), orožništvo in zdravstvena oblastva (županstvo, okrožni zdravnik, c.kr. okrajni zdravnik itd.).

X. Prevoz vojnih ujetnikov.

Stroške prevoza vojnih ujetnikov in stražnikov v kraj dela in v tabor nosi vojaška uprava, pri preместitvah odrejenih od deželne delavske izkazovalnice v deželi, pa vedno delodajalec.

XI. Odpoklic in odpoved vojnih ujetnikov.

Porabo vojnih ujetnikov odpove delodajalec z osem dnevnim odpovednim rokom pri deželni delavski izkazovalnici.

Ako ne izvrši deželna delavska izkazovalnica odvoza vojnih ujetnikov o smi dan potem, ko je odpoved prejela, gre delodajalcu, če ne uporablja vojnih ujetnikov za delo, odškodnina za preskrbo vojnih ujetnikov v času od poteka odpovednega roka do odvoza po 2 K za vsakega stražnika in vojnega ujetnika na dan. Odškodnino plača vojaška uprava.

Deželna delavska izkazovalnica lahko vsak čas odpokliče vojne ujetnike brez odpovedi.

XII. Jamstvo.

Vojaška uprava ne jamči za nikakršno škodo, ki bi jo delodajalcu povzročili vojni ujetniki vsled malomarnosti ali pa tudi namenoma.

Na podlagi do sedaj napisanega lahko ruske vojne ujetnike razdelimo v dve veliki skupini, v skupino vojnih ujetnikov, ki so delali na civilnem delu in drugo, na slovenskem ozemlju precej številnejšo skupino, ki so delali pri vojaških delih gradenj strateško pomembnih objektov v neposredni bližini vojne fronte. V Arhivu Slovenije je ohranjeno gradivo in podatki o vojnih ujetnikih na civilnem delu. Za drugo skupino je gradivo shranjeno v Vojnem arhivu na Dunaju, ki je, kot rečeno, le delno dostopno. Tako ne poznamo prepisov, ki so urejali postopke z vojnimi ujetniki na strateških gradnjah, ki jih je nadzorovala avstro-ogrška vojska in so živeli v posebnih zanje zgrajenih taboriščih.

V Republiki Sloveniji živi danes dokaj številčna skupnost slovenskih prebivalcev, ki imajo ruske priimke. Njihov izvor je trojen. Največ je potomcev ruskih beguncev po oktobrski revoluciji, ki so zapustili Rusijo in se prek Srbije naselili pri nas. Med njimi jih je veliko plemiškega izvora. Druga skupina so potomci, resda zelo maloštevilni, ruskih vojnih ujetnikov na civilnem delu na ozemlju Republike Slovenije. Tretja skupina pa so ne tako maloštevilni potomci ruskih vojnih ujetnikov, ki so bili najprej internirani v Turčiji in po koncu vojne prek Makedonije, Srbije in Hrvaške prišli na ozemlje današnje Republike Slovenije, si tu ustvarili družine in danes njihovi potomci živijo med nami.

Glede na dejstvo, da imam največ podatkov o ruskih vojnih ujetnikih na civilnem delu, bom prikaz začela z njimi, čeprav po njihovem številu primerjalno

z vojnimi ujetniki v taboriščih na Gorenjskem in Primorskem niso bili največja skupina. Poročila o številu ruskih vojnih ujetnikov na civilnem delu na ozemlju Kranjske se začnejo z mesecem oktobrom 1916. Sestavljena so bila na podlagi poročil iz posameznih okrajnih glavarstev.

Tabela številka 1: Število ujetnikov na civilnem delu v letu 1916¹⁴

1. oktober 1916

Okraj	Kmetijstvo	Obrt, industrija	Rudarstvo	Skupaj
Postojna	–	–	–	–
Kočevje	50	40	155	245
Krško	302	–	–	302
Kranj	65	–	–	65
Litija	73	–	–	148
Logatec	19	–	–	19
Ljubljana mesto	10	70	–	80
Ljubljana okolica	50	66	–	116
Radovljica	20	151	–	171
Novo mesto	81	–	–	81
Kamnik	19	–	–	19
Črnomelj	–	–	–	–
Skupaj	689	327	230	1.246

1. november 1916

Okraj	Kmetijstvo	Obrt, industrija	Rudarstvo	Skupaj
Postojna	50	40	155	245
Kočevje	50	40	155	245
Krško	302	–	–	302
Kranj	65	–	–	65
Litija	–	–	–	–
Logatec	10	70	–	80
Ljubljana mesto	50	66	–	116
Ljubljana okolica	73	–	75	148
Radovljica	19	–	–	19
Novo mesto	81	–	–	81
Kamnik	19	–	–	19
Črnomelj	–	–	–	–
Skupaj	689	447	230	1.366

¹⁴ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1873.

Tabela številka 2: Število ujetnikov na civilnem delu v letu 1917¹⁵

1. junij 1917

Okraj	Kmetijstvo	Obrt, industrija	Rudarstvo	Skupaj
Postojna	50	–	–	50
Kočevo	–	202	89	266
Krško	983	–	–	983
Kranj	180	–	–	80
Litija	208	–	21	229
Logatec	161	–	–	161
Ljubljana mesto	68	38	–	392
Ljubljana okolica	298	94	–	202
Radovljica	80	–	–	80
Novo mesto	239	–	–	299
Kamnik	103	–	–	103
Črnomelj	56	–	–	56
Skupaj	2.563	132	110	2.805

1. julij 1917

Okraj	Kmetijstvo	Obrt, industrija	Rudarstvo	Skupaj
Postojna	50	–	–	50
Kočevo	174	–	60	234
Krško	1.057	–	–	1.057
Kranj	118	–	–	118
Litija	–	–	–	–
Logatec	98	37	–	135
Ljubljana mesto	344	81	–	425
Ljubljana okolica	202	–	–	202
Radovljica	91	–	–	91
Novo mesto	339	–	–	339
Kamnik	103	–	–	103
Črnomelj	78	–	–	78
Skupaj	2.886	118	81	3.085

¹⁵ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1874.

1. avgust 1917

Okraj	Kmetijstvo	Obrt, industrija	Rudarstvo	Skupaj
Postojna	50	–	–	50
Kočevje	164	–	–	164
Krško	1.023	–	–	1.023
Kranj	106	–	–	106
Litija	223	–	21	244
Logatec	151	–	–	151
Ljubljana mesto	91	37	–	128
Ljubljana okolica	374	88	–	462
Radovljica	90	–	–	90
Novo mesto	328	–	–	328
Kamnik	127	–	–	127
Črnomelj	81	–	–	81
Skupaj	2.808	125	21	2.954

Tabela številka 3: Število ujetnikov na civilnem delu v letu 1918¹⁶

1. marec 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Skupaj
Postojna	27	–	–	27
Kočevje	79	71	61	211
Krško	608	78	–	686
Kranj	72	10	–	83
Litija	211	–	4	215
Logatec	103	–	–	103
Ljubljana mesto	180	–	51	231
Ljubljana okolica	267	1	95	363
Radovljica	58	–	154	212
Novo mesto	284	–	–	284
Kamnik	96	150	150	246
Črnomelj	104	4	–	108
Skupaj	2.089	165	492	2.769

¹⁶ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1875.

1. april 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Skupaj
Postojna	45	–	–	45
Kočevje	79	71	61	211
Krško	663	78	–	741
Kranj	76	10	–	86
Litija	188	–	–	192
Logatec	103	–	–	103
Ljubljana mesto	136	–	51	187
Ljubljana okolica	277	–	95	373
Radovljica	58	–	154	212
Novo mesto	729	–	–	729
Kamnik	96	–	170	266
Črnomelj	104	4	–	108
Skupaj	2.554	164	512	3.253

1. maj 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Skupaj
Postojna	102	–	–	102
Kočevje	93	33	61	187
Krško	685	–	22	707
Kranj	106	–	–	106
Litija	216	–	2	218
Logatec	137	–	–	137
Ljubljana mesto	167	–	60	227
Ljubljana okolica	346	6	108	460
Radovljica	55	–	154	209
Novo mesto	380	–	–	380
Kamnik	122	–	–	122
Skupaj	2.556	39	407	3.002

1. junij 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Drugo	Skupaj
Postojna	83	–	–	–	83
Kočevje	128	37	92	–	257
Krško	687	50	–	64	801
Kranj	62	36	27	–	125
Litija	229	7	12	–	248
Logatec	122	–	30	–	152
Ljubljana mesto	181	–	65	9	255
Ljubljana okolica	409	10	105	–	524
Radovljica	47	–	182	–	229
Novo mesto	343	–	7	–	350
Kamnik	128	–	113	–	241
Skupaj	2.565	141	633	73	3.412

1. september 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Drugo	Skupaj
Postojna	92	–	–	–	92
Kočevje	134	42	99	–	275
Krško	732	62	–	71	865
Kranj	74	42	31	–	147
Litija	242	12	18	–	272
Logatec	134	–	38	–	172
Ljubljana mesto	197	–	89	12	298
Ljubljana okolica	436	16	125	–	577
Radovljica	45	–	232	–	277
Novo mesto	386	–	7	–	393
Kamnik	134	–	127	–	251
Črnomelj	162	1	–	–	163
Skupaj	2.802	175	766	83	3.782

1. oktober 1918

Okraj	Poljedelstvo	Gozdarstvo	Obrt, industrija	Drugo	Skupaj
Postojna	65	–	–	–	65
Kočevje	73	43	–	–	116
Krško	503	10	19	–	532
Kranj	64	27	16	–	107
Litija	202	11	6	–	219
Logatec	136	–	10	–	146
Ljubljana mesto	116	–	28	107	251
Ljubljana okolica	308	20	–	–	328
Radovljica	45	–	–	–	45
Novo mesto	243	28	–	7	278
Kamnik	116	–	–	19	135
Črnomelj	105	9	–	–	114
Skupaj	1.976	148	79	133	2.336

Pogled na te preglednice s podatki o številu ruskih vojnih ujetnikov na Kranjskem med oktobrom 1916 in oktobrom 1918 je poln presenečenj. Presenetljivo nam razkriva, da je v teh letih delalo na civilnem delu zelo veliko število ruskih vojnih ujetnikov. Najmanj jih je bilo oktobra 1916, le 1.246. Njihovo število je nato naraščalo do julija 1917, nato spet upadlo. Povečevati se je začelo ponovno v mesecu aprilu 1918, z izjemo v mesecu maju 1918, in doseglo najvišje število sploh septembra 1918, torej tik pred koncem vojne. Takrat jih je bilo na civilnem delu kar 3.782. Obžalujem lahko samo, da podobnih podatkov nimam tudi za drugi dve slovenski pokrajini, slovensko Štajersko in slovensko Koroško. Edini znani podatek za slovensko Štajersko povzemam po literaturi, da je bilo pri Strnišču pri Ptujju (takrat Sternthal) veliko zbirno taborišče za ruske vojne ujetnike, kjer je lahko,

če je bilo polno zasedeno, bivalo kar 37.000 ujetnikov.¹⁷ Od tam so jih pošiljali na civilno delo in na delo na strateških objektih.

Nekaj spominskih drobcev imam tudi za slovensko Koroško. Na kmetiji moje babice po materini strani v Starem trgu pri Slovenj Gradcu so živeli in delali trije ruski vojni ujetniki. Karl, sodeč po imenu povolški Nemeč, je ostal na kmetiji do začetka druge svetovne vojne, ko so ga leta 1941 poslali v Trstenik in Užice, kjer se je smrtno ponesrečil. Druga dva, Kirilo in Griška, pa sta se po koncu vojne vrnila v Sovjetsko zvezo. Na kmetiji Virtič v Starem trgu je delal Vasilij, ki je po koncu vojne ostal v dolini. Pri veleposestnikih Kacih v Šmartnu pri Slovenj Gradcu je bil zaposlen Heinrich, očitno tudi Nemeč iz Povolžja. Po vojni je ostal v Šmartnem in umrl po drugi svetovni vojni.¹⁸

Zanimivi so podatki predvsem za skupino, ki je delala v obrti in industriji. Nekaj drobcev o tem, v katerih obratih so delali, imam spet samo za Kranjsko. Deželna vlada v Ljubljani je zahtevala mesečna poročila o tem, kje delajo vojni ujetniki in koliko jih je na civilnem delu, vendar so žal ohranjena samo posamezna za nekatera okrajna glavarstva. V Kočevju je aprila 1918 delalo 100 ujetnikov v kočevskem rudniku premoga.¹⁹ V okrajnem glavarstvu Litija je 21 ujetnikov bilo leta 1918 zaposlenih v premogovniku Zagorje. V tovarni usnja v Šmartnem pri Litiji je delalo najprej 8 in nato 13. Na žagi lesnega trgovca Jožeta Javornika v Žalni pri Višnji Gori je bilo zaposlenih najprej 9 in nato 12 ujetnikov. V mestu Ljubljana je leta 1916 delalo 10 ruskih vojnih ujetnikov na gospodarski zvezi, 30 v tovarni usnja Karla Pollaka, število v livarni Alberta Sammase ni znano ter prav tako ne v stavbnem podjetju Julija Glaserja, ki je v tem letu zidalo topniške delavnice. Glaser se je z mestnim magistratom tega leta zapletel v prepir, ker je zahteval, da vojne ujetnike stražijo zapriseženi civilni stražarji, kar je mestni magistrat zavrnil z utemeljitvijo, da ni primerno, da stražijo vojake, kar vojni ujetniki so bili, civilisti. V cukrarni je bilo nastanjeno večje število ujetnikov, ki so delali na železnici.²⁰ Najpogostejše so poročila o številu ujetnikov med leti 1916 in novembrom 1918 pošiljali iz okrajnega glavarstva Radovljica. Prvo poročilo je iz junija 1916, v katerem je okrajni glavar sporočil, da dela v Kranjski industrijski družbi na Jesenicah in okolici v železarskih obratih 20 ruskih vojnih ujetnikov. Že decembra istega leta pa je zapisal, da je tam 191 ujetnikov, kar je bilo tudi najvišje število. Njihovo število je nato nihalo med 101 ujetnikom in 142 v naslednjih letih. Posebej je zanimiv podatek, da jih je tam še v novembru 1918 delalo kar 128.²¹ V Kamniku so ruski vojni ujetniki po pričakovanju delali v smodnišnici. Leta 1917 jih je bilo tam 145.²²

¹⁷ Zupanič Slavec, Testen, Ruska kapelica, str. 77.

¹⁸ Ustni vir Cirila Radšel.

¹⁹ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1875, dokument številka 4623 z dne 2. aprila 1918.

²⁰ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1873, dokument številka 1464 z dne 16. februarja 1916.

²¹ Prav tam, t.e. 1873, 1874 in 1875.

²² AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, t.e. 1874, dokument številka 26953 z dne 5. novembra 1917.

O pobegih ruskih vojnih ujetnikov je nekaj deset poročil. Deželni vladi jih niso sporočali samo iz Kranjske, temveč tudi s Koroške, nemške in slovenske, iz Primorske in Hrvaške, iz okolice Knina.²³ Ujetniki so bežali praviloma v parih ali tudi večjih skupinah, le redko pa posamezniki. Skupine so bile velike od 3 pa vse do 16 ujetnikov. S Koroške so bežali iz obratov Avstrijske alpske montanske družbe v Hüttenbergu ter iz Šentvida na Glini, Labotske doline, Feldbacha in Beljaka. S Kranjske jih je največ pobegnilo iz Bohinjske Bistrice, okolice Litije, Brezovice, posamezniki in manjše skupine pa tudi iz Ljubljane, Medvod, Škofljice, Starega trga na Notranjskem, Planine, Bohinjske Bele in Semiča. Na Koroškem so glede na kraje pobegov v letu 1916 bežali predvsem iz nemškega dela Koroške. Od tam je poročil o pobegih kar četrtnina vseh poročil. Sklepamo lahko, da je bilo nemško okolje za te ujetnike očitno zelo neprijazno. Podatkov, koliko pobeglih ujetnikov so ponovno ujeli, ni.

Številčnejše največja skupina ruskih vojnih ujetnikov je delala na strateških objektih v zaledju soške fronte na Gorenjskem, Goriškem in Primorskem. Prvi ruski vojni ujetniki so prišli v Kranjsko Goro že septembra 1914. Bili so iz Sibirijske, o njihovi narodnosti pripadnosti ne vemo nič. Sledili so jim novi konvoji.ocene, koliko jih je bilo v tem delu Slovenije, so različne, gibljejo se med 10.000 in 12.000 ujetnikov.²⁴ Le manjše število so jih porazdelili za delo na civilnem delu po kmetijah, večina pa je delala pri gradnji rezervne bojne linije ob soškem bojišču med Kranjsko Goro, dolino Soče in okoli Trnovskega gozda. Tam so gradili vodovod od Kalca do Hotedršice, v bližini strateško pomembnih Postojnskih vrat pa cesto. Zaradi oslabelosti, podhranjenosti, nesreč in epidemij jih je zelo veliko umrlo. Dolgo so njihove grobove označevali preprosti leseni križi, ki pa so skozi desetletja propadli. Na umrle danes spominjajo le še grobovi pri Ruski kapelici pod Vršičem ter majhno leseno znamenje – miniaturna kapelica v živih rdeči, beli in modri barvi na Predmeji v hribih nad Vipavo, v katerem pa danes na mestu Matere Božje stoji Kristus na Križu. Tretji spomin na umrle ruske ujetnike je spominska piramida nedaleč od Predmeje ter ostanki barak v njihovem taborišču v gozdu pri Predmeji.

Območje prelaza Vršič je bilo poraščeno z bogatimi gozdovi, ki pa jih do začetka 20. stoletja zaradi nedostopnosti niso mogli izkoriščati. Začeli so razmišljati o cestni povezavi med dolinama Save Dolinke in Soče. Do tistega časa so bile tam speljane le steze in ponekod ozke gozdne poti. Med vojaškimi manevri v letih 1906 in 1907 so resda zgradili zasilno vozno pot z nekaj lesenimi mostovi, da je vojska lahko prek Vršiča prepeljala težke topove, vendar pa so se vojne strateške razmere v letu 1915 z vstopom Italije v vojno na strani antantnih sil korenito spremenile. V drugi polovici meseca maja 1915 je namreč Italija v skladu z določili Londonskega pakta Avstro-Ogrski napovedala vojno, ki pa nanjo ni bila pripravljena. Večino svoje vojske je imela na Balkanu, v Srbiji in na vzhodni ruski fronti. Z vstopom Italije v vojno se je odprla 600 kilometrov dolga nova fronta od švicarsko italijansko

²³ Prav tam, t. e. 1873, 1874 in 1875.

²⁴ Cesta čez Vršič, str. 156 ; Zupanič Slavec, Ruska kapelica, str. 79.

avstrijske tromeje do Jadranskega morja s soško fronto na slovenskem ozemlju.²⁵ V strateško popolnoma spremenjenem položaju so avstrijski inženirji dokončali načrt za traso nove ceste v dolžini več kot 30 kilometrov od Kranjske Gore do Trente.

Cesto so začeli graditi poleti 1915. Gradnjo je vodil poseben štab avstrijskih pionirskih enot. Traso ceste so razdeli na več odsekov, delo pa se je začelo na vseh hkrati. Cesto v gradnji so poimenovali po nadvojvodi Evgenu. Zaradi časovne stiske se avstrijski inženirji niso menili za svarila domačinov, ki so opozarjali, da je gradnja ceste predvsem v spomladanskih mesecih ob topljenju snega izredno nevarna zaradi stalnih snežnih plazov, ki pa v letu 1915 zaradi nenavadno malo snega, ki je zapadel v prvem letu vojne, ni povzročalo prehudih težav. Na to nevarnost jih je osebno opozarjal tudi dolgoletni župan Kranjske Gore Josip Lavtižar.²⁶ Tudi njemu niso verjeli. Gradbena in vsa druga dela na cesti so v prvih mesecih potekala zelo hitro, temu primerno pa včasih tudi pogosto površno. Na gradbenem terenu so pripeljali na stotine ruskih vojnih ujetnikov, ki so začeli na posameznih odsekih graditi cesto v skupinah po 25 mož, stražil jih je po en avstrijski vojak za prevajalca je imel ujetnika, običajno Žida. Ujetnike so naselili v lesenih barakah vzdolž vse trase od Kranjske Gore do Trente. Njihova prehrana je bila za težko fizično delo slaba, bilo je je premalo. Oblečeni so bili zelo slabo, običajno so imeli na sebi svoje stare uniforme, le kak posamezen del garderobe so dobili iz zaloga avstrijske armade. Delati so morali v vsakem vremenu. Zelo pogosto so obolevali za navadno in krvavo grižo, koleru, črnimi kozami. Stražarji so z jetniki ravnali zelo surovo, jih pretepali in ostro kaznovali za vsak najmanjši prekršek. Pogosti so bili tudi spopadi z italijanskimi vojnimi ujetniki, ki so jih prek Vršiča vozili iz bojišč ob Soči. Ruski vojni ujetniki so jih namreč obtoževali, da je zaradi vstopa Italije v vojna trajala tako dolgo in »da bi bila že končana, če bi Italija pomagala Rusom«.²⁷

Že 1. oktobra 1915 je cesto z avtomobilom prevozil tudi tedaj še prestolonaslednik, zadnji avstrijski cesar Karel. Na trasi nove ceste je začelo snežiti šele februarja 1916 in zapadlo je veliko suhega snega. Katastrofa, pred katero so svarili domačini, se je prvič zgodila 8. in nato še 12. marca 1916, ko so se z vrhov začeli v dolini valiti plazovi in so pod seboj pokopali ujetnike – delavce in njihove stražarje. Vse, kar je bilo zgrajeno, je bilo uničeno. V naslednjem letu so traso ceste nekoliko premaknili, vendar so jo plazovi še vedno ogrožali zaradi velikega izsekavanja gozdov okoli nje, ker so tako najhitreje in najceneje dobili gradbeni material. Snegu so še bolj odprle pot proti dolini.²⁸

Druga velika skupina ruskih vojnih ujetnikov je delala pod vojaškim poveljstvom na območju med Logatcem, Postojno in Starim trgom pri Ložu. 500 ujetnikov, ki so prebivali v Zgornjem Logatcu, je gradilo cesto med Kalcami in Podkrajem.

²⁵ Svoltjšak, Prva svetovna vojna, str. 399 in naslednje.

²⁶ Ustni vir Darja Lavtižar Bebler, vnukinja župana Josipa Lavtižarja.

²⁷ Največ podatkov o življenju ujetnikov, ki so gradili cesto čez Vršič, najdemo v spomin-skem zapisu Franca Urana, ki je bil v času gradnje ceste gozdni delavec, tesar, tudi zaposlen pri gradnji ceste. Uran, Cesta na Vršič, str. 151–159.

²⁸ Prav tam, str. 159–163.

173 ujetnikov je na Rakeku in Grahovu pazilo vojaške konje. 104 ujetniki so pri Hotedršici pripravljali drva. Tudi 110 ujetnikov je pri Starem trgu pri Ložu drvarilo. Pri pripravi drv je delalo še 500 ruskih vojnih ujetnikov v gozdovih okoli Planine pri Planini. Skupno je na tem področju delalo kar 1.888 ruskih vojnih ujetnikov.²⁹ Marca 1916 so namestili 154 ujetnikov v barake pri železniški postaji Postojna in jih zaposlili pri izgradnji poljske železnice med Svetim Petrom in Javornikom.³⁰ Maja 1916 je 134 ujetnikov začelo pod poveljstvom 29 vojakov demontažo visoko napetostnega električnega voda na Vojskem.³¹

Veliko število ruskih vojnih ujetnikov je delalo na strateških vojaških objektih na Komenskem Krasu med Sežano in Novo Gorico. Pri Vojščici so leta 1916 gradili barake in cesto. Na Gorjanskem so istega leta urejali cesto. Sodeč po grobovih so delali tudi okoli Štanjela. Večina ruskih vojnih ujetnikov je na komenskem Krasu opravljala gradbena dela. Zgradili so več ozkotirnih prog, cest in barak ter skladišč v zaledju fronte. Utrjevali so vojaške položaje in kaverne na frontni črti. Ruski vojni ujetniki so leta 1915 po vsej verjetnosti gradili tudi železniško progo od Komna do Kostanjevice. Na komenskem Krasu so utrjevali obrambne položaje pod poveljstvom generala Kuchinka, ki naj bi imel pod svojim poveljstvom kar 18.500 vojnih ujetnikov, večina med njimi so bili ruski vojni ujetniki. Na tem območju je pri Kostanjevici ohranjena kraška jama, ki jo poimenujejo ruska jama, kjer so prebivali tudi ruski vojni ujetniki.³²

Eno od temeljnih raziskovalnih vprašanj je, koliko je bilo smrtnih žrtev med ruskimi vojnimi ujetniki na našem ozemlju. Odgovor je, da na to vprašanje odgovarjamo najbolj nezanesljivo, ker imamo le posamezne drobce podatkov. Na voljo so samo zelo približne ocene. Približno vemo, koliko jih je umrlo med obema plazovoma marca 1916 in nato še maja 1917.³³ V prvih dveh plazovih leta 1916 naj bi po pričevanjih umrlo 272 ruskih vojnih ujetnikov in avstrijskih stražarjev, v maju 1917 pa še 30. V letu 1916, datum ni znan, naj bi v Trenti pri Bovcu umrlo še 60 ruskih vojnih ujetnikov.³⁴ Dela na vršiški cesti so se namreč nadaljevala tudi po usodnih dveh plazovih v marcu 1916, delno kot gradbena, delno kot vzdrževalna dela. Prav tako nič ne vemo, koliko je umrlo posameznih ruskih vojnih ujetnikov zaradi epidemij, drugih okužb, izčrpanosti, podhranjenosti in delovnih nesreč med leti 1916 in 1918.

Žal nam tudi podatki o ohranjenih grobiščih ruskih vojnih ujetnikov ne povedo dovolj o številu smrtnih žrtev med njimi. Veliko grobov je v desetletjih propadlo in ohranjenih je samo še nekaj največjih. Zato nam tudi sezname, ki jih hranimo v različnih arhivih, ne pove skoraj ničesar. Po podatkih Sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije iz leta 1964 je bilo pri nas skupno ohranjenih 42 večjih vojaških pokopališč iz prve in druge svetovne vojne. Med njimi

²⁹ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, dokument številka 2990 z dne 16. januarja 1916.

³⁰ Prav tam, dokument številka 6013/2 z dne 8. aprila 1916.

³¹ Prav tam, dokument številka 14351 z dne 1. junija 1916.

³² Močnik, Komenski Kras 1914–1918, str. 51, 57, 80, 120, 130, 134, 140, 151. Žal Močnik ne navaja, kje je te podatke dobil.

³³ Zupanič Slavec, Testen Ruska kapelica, str. 103–105.

³⁴ Prav tam, str. 103.

je navedena tudi kostnica na ljubljanskih Žalah, kjer je pokopanih 342 »ruskih vojakov iz prve svetovne vojne«. Na pokopališču v Ukancu je poleg padlih avstrijskih vojakov pokopanih tudi 18 ruskih vojnih ujetnikov, na vojaškem pokopališču v Bohinjski Bistrici, na Rebru pa še 10. Poleg množice grobov, kjer so pokopani posamezni ujetniki, je večje grobišče le še v Dutovljah, Pivki, na Vojskem in v grobnici na Cvibljju. Pet ruskih vojnih ujetnikov, umrlih med leti 1916 in 1918, je pokopano v Rušah. Gradili so tovarno dušika.³⁵ Tako ostaja še vedno največje skupinsko grobišče pri ruski kapelici pod Vršičem. V skupno grobnico ob kapelici so jih prenesli iz kranjskogorskega pokopališča leta 1937. Ob njih so pokopali tudi posmrtno ostanke umrlih ujetnikov, ki so jih našli pri obnovi ceste.³⁶

S približevanjem konca vojne se je odprlo tudi vprašanje vračanja ruskih vojnih ujetnikov v domovino. Župan Kranjske Gore Josip Lavtižar je že marca 1918 zahteval, da vojni ujetniki zapustijo Kranjsko Goro. Njegovo zahtevo je podprl deželni glavar in obenem poročal, da se je deželni odbor s to zahtevo obrnil tudi na cesarsko in kraljevo vojaško poveljstvo v Gradcu. Lavtižar je svojo zahtevo utemeljeval z veliko škodo, ki jo je nastavitev velikega števila ruskih vojnih ujetnikov povzročila v kraju samem in njegovi najbližji okolici. Na stotine barak so zgradili na cvetočih vrtovih in poljih, ob železniških napravah, avtomobilskih cestah, gozdnih poteh. Opozoril je na problem prehrane glede na to, da je lakota vladala tudi med prebivalci Kranjske Gore in ne samo med ujetniki. Zato so bili vedno bolj številni kraje in vlogi, vaščani so postajali prestrašeni, ker so čez noč izgubljali živino in našli prazne kleti ter shrambe. Župan se je upravičeno bal tudi izbruha epidemij. Zato je odločno zahteval, da čim prej odstranijo taborišča ujetnikov.³⁷

Kdaj se je začelo vračanje ruskih vojnih ujetnikov v Sovjetsko zvezo ne vemo. Podatek Zvonke Zupanič Slavec o repatriaciji »po koncu vojne avgusta 1918« (sic!) ne more držati.³⁸ Da je bilo vračanje počasno in je trajalo kar nekaj časa, nam dokazujejo tudi zbirni podatki o številu ruskih vojnih ujetnikov na Kranjskem še v mesecih september in oktober 1918. Upoštevati pa je treba dejstvo, da so se številni ruski vojni ujetniki odločili ostati. Razlogi so bili različni, lahko zelo načelni pa tudi zelo osebni.

Zaradi objektivnih okoliščin sem uspela pokriti le posamezne bele lise v tragični zgodovini ruskih vojnih ujetnikov na Slovenskem v času prve svetovne vojne. Dejstvo je, da je velika večina najbolj pomembnih dokumentov še vedno nedostopna za raziskovalno delo. Opozarjam, da je splošen problem nedostopnost arhivskega gradiva v Republiki Avstriji za slovenske zgodovinarje. Pri tem ne mislim samo na gradivo, ki ga hrani vojni arhiv na Dunaju, ampak tudi gradivo v arhivih v Celovcu in Gradcu. Ta problem ne morejo reševati raziskovalci sami, tudi pomoč in dobra volja avstrijskih kolegov sta premalo. Zagotoviti popolno recipročnost arhivskega raziskovanja mora biti tudi naloga slovenske politike in diplomacije.

³⁵ Podatke o teh grobovih mi je dal na razpolago pomočnik vojaškega atašeja na veleposlaništvu Ruske federacije podpolkovnik Viktor.V. Hahalev, za kar se mu še posebej zahvaljujem.

³⁶ Zupanič Slavec, Testen, Ruska kapelica, str. 109.

³⁷ AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, dokument številka 3670 z dne 19. marca 1918.

³⁸ Zupanič Slavec, Testen, Ruska kapelica pod Vršičem, str. 113.

Seznam virov in literature

Viri

Arhivski viri:

AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani, tehnične enote 1873, 1874 in 1875.

AS 448 – Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, Popis starejših industrij iz leta 1919, fasc. 311/3.

Ustni viri:

Darja Lavtižar Bebler, Cirila Radšel.

Časopisni viri:

Slovenski trgovski vestnik 1915, 1916, 1918.

Občinska uprava. Glasilo »Kmetске županske zveze«, 1917.

Literatura

Blažej Anton, Kako so gradili cesto na Vršič, Planinski vestnik, 52, št. 3, str. 125–128.

Brezovar Matija, Ob zvezku neznanega junaka, Dolenjski list, št. 9 (1699), 4. marec 1982, str. 25–28.

Felc Vlasta, Plaz je pometel spomenik, zveržil konstrukcije in pokopal več sto ljudi, Delo 38, št. 66, marec 1996, str. 16.

Prva svetovna vojna, v: Novejša slovenska zgodovina. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, 2005, 1. knjiga, str. 123–146.

Jože Pirjevec, 'Ruski' vojni ujetniki. Primorske novice 53, 30. julij 1999, str. 26. Nikolaj Safranov, Drago Sedmak, Petra Svoljšak, Soška fronta, v: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998, zv. 12: Slovenska n – Sz, str. 159–172.

Svoljšak Petra, Prva svetovna vojna, v: Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga 1995, zv. 9: Plo – Ps, str. 398–409.

Zupanič Slavec, Zvonka, Testen, Petra, Ruska kapelica pod Vršičem: ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj (1992–2006). Ljubljana: Unireal: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007

Franc Uran, Kako se je delala cesta na Vršič, Planinski vestnik, 57, marec 1957, str. 151–163.

SUMMARY

Russian Prisoners of War in the Territory of the Republic of Slovenia between 1914 and 1918

Jasna Fischer

Although a number of historical monographs on the First World War, particularly those dealing with the Isonzo Front, have been available for some time no studies of Russian prisoners of war have been made by Slovene historiographers. This is largely due to considerable difficulties in accessing the pertaining archival material and to the fact that in many instances the relevant

material is no longer available. The few texts that have been written on this topic consist merely of commemorative and shorter articles in daily newspaper reporting about the yearly commemorations that take place by the Russian chapel beneath the Vršič Pass. Since the most important sources are presumed to be in the Vienna War Archives the number of the prisoners can be only roughly estimated and amounts to somewhere between 20,000 and 30,000 people.

The first Russian prisoners of war came to the territory of present-day Slovenia in September, 1914 and were brought to Kranjska Gora. Since this was the time of gradual introduction of war economy, which is briefly outlined in this article, and manpower was scarce, they were used as laborers building strategic military objects such as roads, water supply systems, and telpher railways in the hinterland of the Isonzo Front. They also worked in agriculture and industry.

During the course of her research the author of this article established that the general notion on the fate of these prisoners was in many aspects distorted. It appears that at the end of the war some of them did not even want to return to their homeland. After the successfully executed October Revolution of 1917, when the Bolsheviks came to power in the newly-formed state of the Soviet Union, some of the Russian prisoners no longer wished to return. Having served under the Russian Tsar previously, they simply remained in the new state of Yugoslavia. Some remained with their current employers while others obtained work on other farms or in workshops. Another misperception is that the prisoners were generally sent to the hinterland of the Isonzo Front. According to the data available at the Archives of the Republic of Slovenia they were stationed throughout the territories of Kranjska, Primorska, Koroška, and Štajerska.

Russian prisoners of war that had come to Slovenia can be divided into two groups. The larger one carried out military tasks in close proximity of the Isonzo Front in Gorenjsko, Goriško, and Primorsko and lived in prison camps that had been built especially for them. Most of them worked on the construction of a reserve battle line along the Isonzo Front between Kranjska Gore, the Isonzo Valley, and around the forest of Trnovski Gozd. By far the biggest project was the construction of a road across Vršič Pass from Kranjska Gora to Trenta. They also built water supply systems between Kalce and Hotedrščica, by Postonjska Vrata, between Kalce and Podkraj, and roads by Vojščica. They constructed several narrow-gauge railroad tracks through the Karstic area by Komen, and probably also a railroad track between Komen and Kostanjevica. Since the prisoners in this group were weak, malnourished, and prone to accidents and epidemic diseases their mortality was very high. The other group of Russian prisoners did civilian work. These men were stationed at farms, where they helped with farm work, or worked in industrial plants such as the mines in Zagorje and Kočevje, the leather factory in Šmartno by Litija, the Kranjska industrijska družba in Jesenice, and the gun powder plant in Kamnik; they also worked on the construction of the nitrogen factory in Ruše.

Since the archival material on the Russian prisoners of war is largely inaccessible it would be utterly pointless to make a reliable estimate about the number of casualties among them. Many of their graves have already disintegrated, and only the largest ones beneath Vršič Pass and in Ljubljana, in addition to several individual graves in Primorsko, have been preserved.

Repatriation of these prisoners posed a particular problem and the local authorities wished for them to leave as soon as possible.